

Yli 65-vuotiaiden media- ja robottilukutaitoja tutkimassa

Perinteisten ja digitaalisten medioiden välittämän tiedon hyödyntäminen edellyttää medialukutaitoja: kykyjä löytää tietoa, arvioida sitä kriittisesti, viestiä medioiden avulla sekä tuottaa itse erilaisia mediasisältöjä (Aufderheide & Firestone 1993). Ikäihmiset hyödyntävät medioita erityisesti viestintään sekä uutisten, terveyttä koskevan tiedon ja viihteellisten sisältöjen seuraamiseen. Myös robotit voidaan nähdä uusina digitaalisina medioina, jotka ovat yleistyneet ikäihmisten arjessa ja edellyttävät medialukutaitoja – voidaan puhua robottilukutaidoista. Palveluiden, viestinnän ja tiedonvälityksen digitalisaatio ja robotisaatio kuitenkin haastavat ja voivat marginalisoida ikäihmisiä; osalla heistä ei ole riittäviä arjen sujumista, hyvinvointia, elinikäistä oppimista ja osallisuutta mahdollistavia medialukutaitoja (Rasi-Heikkinen 2022).

Haasteeseen vastataksemme käynnistimme syyskuussa 2023 Suomen Akatemian rahoituksella nelivuotisen tutkimushankkeen ”Yli 65-vuotiaiden media- ja robottilukutaidot, MediaRoboLit 65+” (päättönumero 355063). Hankkeen tieteellisenä tavoitteena on tuottaa uutta, kattavaa tietoa ja uudenlainen teoreettinen jäsenitys yli 65-vuotiaiden Suomessa asuvien media- ja robottilukutaidoista sekä niihin liittyvistä tukitarpeista. Kiinnostuksemme kohdistuu myös siihen, kuinka ikä, koulutus, kulttuurinen tausta, sukupuoli, asuinpaikka ja terveys kytkeytyvät heidän media- ja robottilukutaitoihinsa.

Tutkimuskonsortioon kuuluvat hanketta koordinoiva Lapin yliopisto sekä Tampereen ja Jyväskylän yliopistot. Tutkimusta toteuttaa 14 tutkijan monitieteinen tiimi, joka edustaa aikuiskasvatustiedettä, mediakasvatusta, ihmi-

sen ja robotin vuorovaikutuksen tutkimusta, sosiaalityötä sekä saamentutkimusta.

Kohti medialukutaidon uudenlaista teoreettista jäsenystä

Tutkimuksemme lähtökohtana on medialukutaitojen tutkimuksessa paljon käytetty jäsenitys, jossa medialukutaito määritellään taitoina päästä medioiden äärelle ja käyttää niitä (*access*), taitoina analysoida ja arvioida medioita ja mediasisältöjä kriittisesti (*analysis*) sekä tuottaa itse mediasisältöjä (*production*) (Aufderheide & Firestone 1993; ks. myös Ptaszek 2019). Tutkimuksemme nojaa lisäksi lukutaitojen ja oppimisen tutkimuksen sosiokulttuurisiin lähestymistapoihin. Tämä tarkoittaa, että medialukutaitojen ymmärretään kehittyvän elämänsä aikana siinä historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa, jossa ihmiset elävät. Taitojen oppimista tarkastellaan lisäksi yhteisöllisenä prosessina, jossa arjen eri yhteisöt ja sosiaaliset vuorovaikutussuhteet ovat medialukutaitojen oppimiselle merkittävä resurssi ja myös niitä määrittävä tekijä.

Tavoitteenamme on rikastaa olemassa olevia medialukutaidon jäsenyyksiä kolmella tavalla. *Ensiksi*, olemassa olevat jäsenyykset on tuotettu lähtökohtaisesti nuorempien ikäluokkien näkökulmasta. Tavoitteenamme on tuottaa jäsenitys, joka huomioi ikäihmisille tyypillisen mediankäytön, mediapreferenssit sekä medialukutaitojen oppimistarpeet. Jäsenyyksemme kattaa myös haavoittuvissa elämäntilanteissa elävät ikäihmiset (ks. Virokannas ym. 2020), jotka ovat jääneet aiemman tutkimuksen katveeseen: vanhoista vanhimmat, harvaan asu-

tuilla alueilla asuvat, saamelaiset sekä ikäihmiset, joilla on toimintarajoitteita.

Toiseksi, esittelemme robottilukutaidon uutena medialukutaidon ulottuvuutena. Ikäihmisten arkeen ennustetaan kuuluvan kasvavassa määrin erilaisia fyysisiä tai virtuaalisia robotteja, joiden kanssa toimiminen edellyttää heiltä robottilukutaitoja. Palvelurobotit voivat esimerkiksi kuljettaa tavaroita, jakaa lääkkeitä ja auttaa siivouksessa, sosiaaliset robotit puolestaan vaikkapa ohjata liikuntatuokioita. Virtuaalisia, tekstipohjaisia keskustelurobotteja voi kohdata internetissä erilaisten palvelutarjoajien sivustoilla. Tutkimuksemme tavoitteena on tarkentaa, millaisia taitoja ikäihmiset tarvitsevat vuorovaikutuksessaan erilaisten robottien kanssa, millaisia taitoja heillä on ja millaisiin taitoihin tarvitaan lisää koulutusta ja tukea.

Kolmanneksi, ikäihmisten medialukutaitoihin kohdistuva aiempi tutkimus on ongelma- ja vajakeskeistä: tutkimuksessa on painotettu osaamisvajeita ja taitojen riittämättömyyttä digitaalisten medioiden lukutaidoissa. Sovellamme medialukutaidon teoreettiseen jäsenyäkseen vahvuusperustaista näkökulmaa. Tämä tarkoittaa, että kohdistamme huomiomme mahdollisten osaamisvajeiden rinnalla olemassa olevaan osaamiseen, vahvuuksiin, mediankäyttöön ja mediapreferensseihin – olivatpa kyseessä sitten perinteiset tai digitaaliset mediat (ks. myös Cornér 2020). Kun huomiota kiinnitetään ikäihmisille merkityksellisten ja tyyppillisten perinteisten medioiden käyttöön, näyttättyy heidän osaamisena eri valossa kuin jos tarkastellaan vain heidän medialukutaitojaan koskien uusia digitaalisia medioita.

Tutkimuksen toteuttaminen

Hankkeessa on kolme työpakettia, joista ensimmäisessä toteutetaan kansallinen medialukutaitojen kartoitus kesän 2024 aikana. Kysely (N=3000) kohdistuu 18 vuotta täyttäneiden ja sitä vanhempien Suomessa asuvien uutistenlukutaitoon, terveyttä koskevan tiedon media-

lukutaitoon, robottilukutaitoon sekä taitoihin käyttää medioita viestintään ja viihteellisiin tarkoituksiin. Lisäksi kyselyssä kartoitetaan media- ja robottilukutaitoihin liittyviä koulutus- ja tukitarpeita. Ensimmäisessä työpaketissa toteutetaan myös ryhmämuotoisia robottikokeiluja saamelaiden ikäihmisten kanssa ja kerätään fokusryhmähaastatteluaineistot saamelaisyhteisöissä sekä pohjoisen metsästäjäyhteisöissä. Aineistonkeruut ja aineiston analyysi rakentuvat ymmärykselle media- ja robottilukutaidoista kulttuurisesti paikantuneina sosiaalisina käytäntöinä (Lipponen 2010).

Toisessa ja kolmannessa työpaketissa tehdään yhteistyötä robottilukutaidon tutkimisessa hoivakodeissa vanhimmista vanhimpien kanssa ja sellaisten ikäihmisten kanssa, joilla on toimintarajoitteita. Tavoitteena on tutkia sitä, miten robotit voivat tukea hoivakodissa asuvien ikäihmisten hyvinvointia ja yhteiskunnallista osallisuutta. Työpaketeissa toteutetaan ryhmämuotoisia yhteistoiminnallisia robottikokeiluja eli vuorovaikutustilanteita sosiaalisten robottien kanssa, joissa ikääntyneet pääsevät tutustumaan erilaisiin robotteihin ja keskustelemaan niistä (Reason & Bradbury 2008). Ryhmätilanteissa kokeillaan ja kehitetään toimintatutkimuksellisesti yhdessä ikäihmisten kanssa heidän robottilukutaitoaan sekä tarkastellaan kiinnostusta ja tarpeita oppia roboteista. Kokeilujen havainnoinnin lisäksi aineistoa kerätään osallistujien ryhmäkeskustelujen, hoivakotien johdon ja hoitajien haastattelujen sekä hoivakotien toimintaan liittyvien dokumenttien avulla institutionaalisen etnografian mukaisesti (Smith 2005).

Hankkeella on suuri määrä yhteistyökumppaneita. Aineistonkeruussa tehdään yhteistyötä sosiaalialan osaamiskeskusten, pohjoissuomalaiden riistanhoitoyhdistysten, eläkeläisjärjestön sekä ikäihmisten kuntoutus- ja asumispalveluyksiköiden kanssa. Tutkimusmenetelmien suunnittelussa tehdään yhteistyötä yhdeksän ulkomaisen yliopiston kanssa.

Hankkeen yhteiskunnallisena tavoitteena on tukea lainsäädäntöön liittyvää suunnittelua

ja linjauksia, koulutuksen ja tuen järjestämistä sekä digitaalisten palveluiden kehittämistä ja tarjoamista sekä vahvistaa ikäihmisten medialukutaitoihin liittyvää tietoisuutta. Vahvat medialukutaidot ovat yhteydessä ikäihmisten hyvinvointiin ja sujuvaan arkeen sekä osallisuuden medioituneessa ja digitalisoituneessa yhteiskunnassa.

Päivi Rasi-Heikkinen, KT, YTT, professori,
Lapin yliopisto

Heli Valokivi, YTT, professori, Jyväskylän yliopisto

Hanna Vuojärvi, dosentti, KT, HTM,
Lapin yliopisto

Hilla Kiuru, YTM, projektitutkija,
Jyväskylän yliopisto

Kirjallisuus

- Aufderheide P, Firestone, CM. Media literacy: a report of the National Leadership Conference on Media Literacy. The Aspen Institute, 1993.
- Cornér TK. Viisauden piirteiden ilmentymät ikääntyneiden tietotyöläisten mediasuhteissa. *Gerontologia* 2020;34(3):237–59. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.87315>
- Lipponen L. Information literacy as a situated and distributed activity. In: Lloyd A, Talja S, ed. *Practising information literacy: bringing theories of learning, practice and information literacy together*. Charles Sturt University, 2010:51–64.
- Ptaszek G. Media literacy outcomes, measurement. In: Hobbs R & Mihailidis P, ed. *The international encyclopedia of media literacy*. Wiley Blackwell, 2019:1067–78.
- Rasi-Heikkinen P. Older people in a digitalized society: from marginality to agency. Emerald Publishing, 2022.
- Reason P, Bradbury H, ed. *The SAGE handbook of action research*. Sage, 2008.
- Smith DE. *Institutional ethnography*. AltaMira Press, 2005.
- Virokannas E, Liuski S, Kuronen M. The contested concept of vulnerability—A literature review. *Eur J Soc Work* 2020;23(2):327–39. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1508001>